

A vegyületek csoportosítása

**Anyagtan; Környezeti elemek
védelmének alkalmazott
kémiaja 1.
14. előadás**

Vegyületek általános tulajdonságai

Két atom között létrejövő kötés jellegét az atomok elektropositívitasának összege és különbsége határozza meg

Különbség/ Összeg	0,5	0,5 – 1,0	1,0 – 1,5	2,0
5-8	kovalens apoláros CH-ek	kovalens gyengén poláros SO ₂	kovalens erősen poláros H ₂ O, CCl ₄	ionos NaF
3-5	kovalens – fémes átmeneti	kovalens gyengén poláros	kovalens erősen poláros	ionos
2-3	Fémes	kovalens vagy fémes	kovalens erősen poláros	-

Elektronegativitások sorrendje

Elem	Elektronegativitás	Elem	Elektronegativitás
F	4,0	Fe	1,8
O	3,5	Co	1,8
Cl	3,0	Ni	1,8
N	3,0	Mo	1,8
Br	2,8	Zn	1,6
S	2,5	Mn	1,5
C	2,5	Mg	1,2
I	2,5	Ca	1,0
Se	2,4	Li	1,0
P	2,1	Na	0,9
H	2,1	K	0,8
Cu	1,9		

Elemek elektronegativitása

1	2											13	14	15	16	17	
H 2.1													B 2.0	C 2.5	N 3.0	O 3.5	F 4.0
Li 1.0	Be 1.5												Al 1.5	Si 1.8	P 2.1	S 2.5	Cl 3.0
Na 0.9	Mg 1.2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12						
K 0.8	Ca 1.0	Sc 1.3	Ti 1.5	V 1.6	Cr 1.6	Mn 1.5	Fe 1.8	Co 1.8	Ni 1.8	Cu 1.9	Zn 1.6	Ga 1.6	Ge 1.8	As 2.0	Se 2.4	Br 2.8	
Rb 0.8	Sr 1.0	Y 1.2	Zr 1.4	Nb 1.6	Mo 1.8	Tc 1.9	Ru 2.2	Rh 2.2	Pd 2.2	Ag 1.9	Cd 1.7	In 1.7	Sn 1.8	Sb 1.9	Te 2.1	I 2.5	
Cs 0.8	Ba 0.9	La* 1.1	Hf 1.3	Ta 1.5	W 2.4	Re 1.9	Os 2.2	Ir 2.2	Pt 2.2	Au 2.4	Hg 1.9	Tl 1.8	Pb 1.8	Bi 1.9	Po 2.0	At 2.2	
Fr 0.7	Ra 0.9	Ac† 1.1	* Lanthanides: 1.1–1.3 † Actinides: 1.3–1.5														

Vegyületek általános tulajdonságai

- A vegyületek oldhatósága **elsősorban a kötés jellegétől függ.**
- A fénoxidok maguk sohasem oldódnak vízben, csak ha hidroxidokká alakulnak.
- A hidroxidok közül csak az alkálifémek és bárium hidroxidjai oldódnak jól, kevéssé oldódik még a stroncium (Sr) és a kalcium (Ca), forró vízben pedig a magnézium (Mg) hidroxidja.

A különböző anionokat tartalmazó sók oldékonysága

A kémiai gyakorlatban gyakran előforduló sók vízben való oldhatósága:

- nitrátok mind oldhatók K, Na, Pb stb
- klorátok mind oldhatók
- perklorátok mind oldhatók
  - kivéve a kálium-perklorátot (KClO_4)
- karbonátok és a foszfátok mind oldhatatlanok,
  - kivéve az alkálifémek és az ammónium karbonátjait és foszfátjait. Több fém (pl. Ca, Mg, Pb) *hidrogénkarbonátja* vízoldható
- halogenidek
  - fluoridok oldhatók,
    - kivéve a Ca, Sr, Ba és Al fluoridjait
  - kloridok, bromidok, jodidok általában oldhatók
- a szulfidok közül csak az alkáli- és alkáliföldfémek szulfidjai oldódnak
- a szulfátok közül nem oldható a Ba^{2+} , Sr^{2+} és Pb^{2+} szulfátja, és rosszul oldódik az Ag^+ és Hg^{2+} szulfát
- a szulfit és tioszulfát ionoknak csak az alkálifémekkel alkotott sói oldhatók

Szervetlen vegyületek oldhatósága és oldhatósági szorzata 20 °C-on

képlet	c (mol/dm ³)	L (mol/dm ³) ^x	képlet	c (mol/dm ³)	L (mol/dm ³) ^x
AgNO ₃	7,18		FeSO ₄	1,18	
AgCl	1,34·10 ⁻⁵	1,8·10 ⁻¹⁰	Fe(OH) ₂	5,85·10 ⁻⁶	1,8·10 ⁻¹⁵
AgBr	7,21·10 ⁻⁷	5,2·10 ⁻¹³	FeCl ₃	4,59	
AgI	9,11·10 ⁻⁹	8,3·10 ⁻¹⁷	Fe(OH) ₃	2,58·10 ⁻¹⁰	4,0·10 ⁻³⁸
Ag ₂ SO ₄	1,59·10 ⁻²	1,6·10 ⁻⁵	FePO ₄	1,14·10 ⁻¹¹	1,3·10 ⁻²²
Ag ₂ CrO ₄	1,3·10 ⁻⁴	9,0·10 ⁻¹²	HgS	6,33·10 ⁻²⁷	1,6·10 ⁻⁵⁴
AlCl ₃	5,25		Hg ₂ Cl ₂	1,69·10 ⁻⁵	1,3·10 ⁻¹⁸
Al ₂ (SO ₄) ₃	9,15·10 ⁻¹		K ₂ Cr ₂ O ₇	4,08·10 ⁻¹	
Al(OH) ₃	6,87·10 ⁻⁹	2,0·10 ⁻³²	MgSO ₄	2,23	
BaCl ₂	1,50		MgCO ₃	3,25·10 ⁻²	1,0·10 ⁻⁵
BaSO ₄	1,14·10 ⁻⁵	1,3·10 ⁻¹⁰	NaCl	6,11	
BaCO ₃	7,31·10 ⁻⁵	5,1·10 ⁻⁹	NaHCO ₃	8,21·10 ⁻¹	
Ca(OH) ₂	1,11·10 ⁻²	5,5·10 ⁻⁶	NH ₄ Cl	5,50	
CaCO ₃	6,93·10 ⁻⁵	4,8·10 ⁻⁹	(NH ₄) ₂ (COO) ₂	1,76·10 ⁻¹	
CaSO ₄	1,09·10 ⁻³	1,2·10 ⁻⁶	PbCl ₂	1,59·10 ⁻²	1,6·10 ⁻⁵
Ca ₃ (PO ₄) ₂	8,87·10 ⁻⁷	2,0·10 ⁻²⁹	PbI ₂	1,21·10 ⁻³	1,4·10 ⁻⁸
Ca(COO) ₂	5,23·10 ⁻⁵	2,3·10 ⁻⁹	PbSO ₄	1,27·10 ⁻⁴	1,3·10 ⁻⁸
Cr(OH) ₃	2,86·10 ⁻⁸	6,7·10 ⁻³¹	ZnSO ₄	2,60	
CuSO ₄	8,96·10 ⁻¹		ZnS	1,73·10 ⁻¹¹	3,0·10 ⁻²²
CuI	2,23·10 ⁻⁶	5,3·10 ⁻¹²	Zn(OH) ₂	1,44·10 ⁻⁶	1,2·10 ⁻¹⁷

Csoportosítás

- Savak
- Bázisok
- Sók
  - Egyszerű
    - neutrális
    - bázikus
    - savanyú
  - Összetett
    - kettős
    - izomorf
    - komplex

Sav-bázis elméletek

- Arrhenius - Ostwald
- Oldószerelmélet
- Brönsted-Lowry
- Lewis-elmélet

Arrhenius – Ostwald elmélete

- Vízben - sav H^+ -ra és anionra, a bázis kationra és OH^- -ra disszociál, reakciójukban só és víz képződik

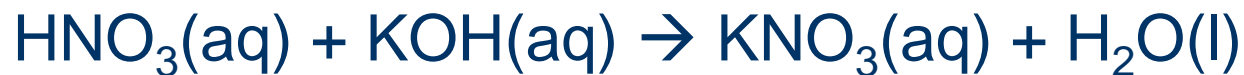
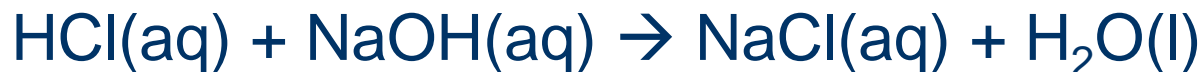
- Csak vizes oldatokra alkalmazható, pl. a cseppfolyós ammónia bázikus tulajdonsága nem értelmezhető ezzel az elmélettel.

Arrhenius – Ostwald elmélete

- A savak - bázisok erőssége a disszociáció mértékétől függ

- Savak és bázisok egymás közötti reakciója – közömbösítés

Oldószer elmélet

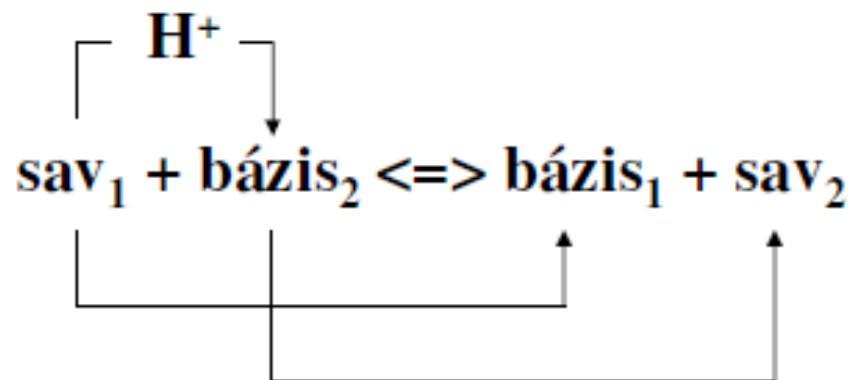
- Disszociáció során a savak az oldószer kation-, a bázisok pedig anion koncentrációját növelik.
- Vizes oldatban a sók egyes csoportjai is savak vagy bázisok lesznek

- Nem vizes oldószerekre is értelmezhetővé válik a sav és bázis fogalma

Brönsted-Lowry elmélete (1923)

- Savak: H^+ iont adnak le (proton**donor**ok)
- Bázisok: H^+ iont vesznek fel (proton**akceptor**ok)
- A reakcióban a savak és a belőlük proton leadással képződött konjugált bázisok vesznek részt

Brönsted-Lowry elmélete

- $\text{sav}_1 + \text{bázis}_2 \Leftrightarrow \text{bázis}_1 + \text{sav}_2$

- egyes részecskék a reakciópartnertől függően savak vagy bázisok

Lewis-féle elmélet

- sav: elektronpár-akceptor (H^+ és a fémionok)
- bázis: elektronpár-donor (magányos elektronpárt tartalmazó semleges molekulák vagy anionok)
- magában foglalja és kiterjeszti a Brönsted - Lowry elméletet

- a komplexképződést is beolvasztja a sav-bázis reakciók körébe

Savak bázisok erőssége

- A savak és bázisok disszociációjának mértéke vizes oldatokban eltér.

$$K_s = \frac{[H^+]^n \cdot [A^-]}{[H_nA]}$$

$$K_b = \frac{[B^+] \cdot [OH^-]^m}{[B(OH)_m]}$$

- Erős sav vagy bázis $K > 1,0$, a disszociáció szinte teljes
- Gyenge sav vagy bázis $K < 1,0$, a disszociáció egyensúlyi

A vegyületek csoportosítása

Savak:

Szerkezet szerint (ábrázolás):

Alapja:

az O-tartalmú savak vízmentes illetve cc. állapotban másként viselkednek, mint hígított állapotban

cc. sav esetén a hidrogén erősen kötődik a savmaradékhoz, a hígítás során ez csökken

az O-atomok kötődési erőssége más a centrális atomhoz

- Valódi: hígított állapotú savak esetén; a savmaradékot és a H^+ - t külön ábrázolja
- Pszeudoforma: tömény állapotban; egyszerű vegyértékvonalas m. érvényes

Brönsted-féle savak csoportosítása

- a savmaradék-ion alapján: szerves vagy szervetlen
- a savmolekulánként leadható protonok száma alapján: egy- és többértékű savak
- a savi disszociációs állandó alapján: gyenge, közepes és erős savak
- vízoldhatóságuk alapján
- Például
  - kénsav kétértékű, vízben jól oldódó, erős, szervetlen sav
  - ecetsav egyértékű, vízben jól oldódó, gyenge, szerves sav

Savak származékai:

a savakból különböző egyszerű vagy összetett alkotórészek elvonása, illetve helyettesítése útján vezethetők le

- **Savmaradék**

- a savnak az a része, a H-atom elvonása útján nyerhető
- szabad vegyértékkel rendelkező gyökök, amelyek önállóan, szabad állapotban nem fordulnak elő
- a vegyületek felépítésében anionok alakjában vesznek részt

- **Savgyök**

- az O-tartalmú savak OH-csoporttal kapcsolódó része
- akkor keletkezik, ha a savból OH-csoportot vonunk el, ezek önállóan is előfordulhatnak

- Például:

HNO_3	-	OH	⇒	●NO ₂	nitro-gyök
HNO_2	-	OH	⇒	●NO	nitrozo-gyök
H_2CO_3	-	2OH	⇒	●CO	karbonil-gyök
H_2SO_4	-	2OH	⇒	●SO ₂	szulfuril-gyök
H_3PO_4	-	3OH	⇒	●PO	foszforil-gyök

Savak származékai

- **Savanhidridek**
  - önállóan létező vegyületek
  - a nemfémek oxidjai; amelyek $+H_2O \rightleftharpoons$ hidrosavak keletkeznek
  - az O-mentes savaknak nincs anhidridjük
- **Savkloridok**
  - ha az O-tartalmú savak OH-csoportjait Cl-al helyettesítjük
  - önállóan létező, de bomlékony vegyületek
  - például:
    - szénsav (H_2CO_3) $\rightleftharpoons$ karbonil-klorid ($COCl_2$)
- **Tiosavak**
  - az O-tartalmú savak származékai
  - amelyekben az O-t S-el helyettesítjük
    - Például:
      - $H_2CO_3 \rightleftharpoons H_2CS_2$ (tio-szénsav)
      - $H_2SO_4 \rightleftharpoons H_2S_2O_3$ (tio-kénsav)
  - Az O-mentes tiosavakból H_2S elvonásával szulfidok keletkeznek
    - Például:
      - $H_2CS_2 - H_2S \rightleftharpoons CS_2$ (szén-diszulfid)

A vegyületek csoportosítása

Bázisok

- **+** jellemű, egyszerű vagy összetett gyökök hidroxilgyökkel alkotott vegyületei
- legjellegzetesebb közös alkotórészük a (OH) azaz a hidroxilgyök
- sav-bázis elméletek szerint:
  - Brönsted: bázis, ami H^+ -t vesz fel
  - Lewis: bázis, ami e^- -párt ad le
- savakkal sókat képeznek
- híg vizes oldatuk síkos tapintású
- ált. fémet v. fémes alkotórészt + OH-t tartalmaznak;

kiv. NH_3

Bázisok osztályozása

- **Összetételük szerint**

- O-tartalmúak; például: NaOH
- S-tartalmúak (szárm.); például: NaSH (Na-hidrogénszulfid)
- OH-csoportot nem tartalmaznak, de bázisként viselkednek; vizes oldatuk lúgos kémhatású; például: NH₃

- **Értékűség szerint**

a bennük lévő OH-csoport száma adja meg

- 1 értékű
- 2 értékű
- 3 értékű

- **Erősség szerint**

a bennük lévő fémes alkotórész **+** jellemének erősségétől függ

- erős
  - maró alkáliák; maró lúgok
  - ált. vízben jól oldódnak; cc.-an erősen maró hatásúak
- közepesen erős (például: ezüst-hidroxid)
- gyenge (például: ammónium-hidroxid)

Bázisok osztályozása

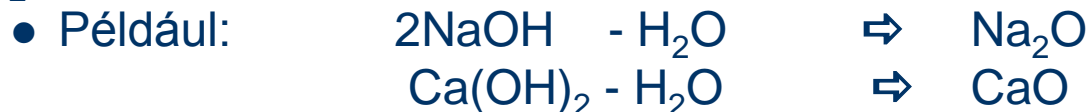
- viselkedésük
  - vízben való oldhatóságuk
    - oldhatók (alkálifém-hidroxidok)
    - nehezen (alkáliföldfém-hidroxidok)
    - szinte oldhatatlan (többi)
  - amfoter jellemű
    - erős savakkal szemben bázisok módjára; erős bázisokkal szemben savak módjára viselkednek (például: ólom-hidroxid; cink-hidroxid; alumínium-hidroxid)

Bázisok származékai

A bázisokból egyes alkotórészek elvonása vagy helyettesítése útján keletkeznek

- **Bázisanhidridek**

- H₂O elvonás útján állítható elő

- ezek fém-oxidok

- vízzel bázisokat; savakkal sókat képeznek

- Metabázis (átmeneti áll.); például: $\text{Al(OH)}_3 \rightleftharpoons \text{Al(OH)O} + \text{H}_2\text{O}$

- **Tiobázisok**

az O-t S-atom helyettesíti

- Például:

A vegyületek csoportosítása

Sók

- olyan vegyületek, amelyek savak és bázisok egymásra hatásakor keletkeznek
- híg vizes oldatuk jellegzetes ízű
- közel semleges kémhatásúak
- összetételük alapja a fém (fémes jellemű alkotó) + savmaradék

- **Csoportosításuk**
  - **egyszerű** (egyszerű fém+savmaradék)
  - **összetett** (több egyszerű só összekapcsolódása révén)

Egyszerű sók

- **neutrális sók**

- amikor a savval vagy bázissal sztöchiometriailag egyenértékű bázis vagy sav reagál; közömbösítési reakció
- a fém(ek) vegyértékeinek a száma pont akkora, mint a savmaradéké
- Például: NaCl ; CaCl_2 ; Na_2SO_4
- vegyes só: többértékű savak, bázisok esetében, ha többféle a savmaradék, illetve a fém
  - Például: KNaCO_3 ; $\text{Mg}(\text{NH}_4)\text{PO}_4$

- **bázikus sók**

- a bennük lévő fém vegyértéke nagyobb, mint a savmaradéké; + (OH)gyököt tartalmaz
- könnyen vesznek fel vizet és átalakulnak
- Például:
  - $\text{Zn}(\text{OH})\text{Cl}$; $\text{Bi}(\text{OH})_2\text{NO}_3$
  - $\text{Bi}(\text{OH})_2\text{NO}_3 \rightleftharpoons \text{BiONO}_3$ (bizmutil-nitrát)

Egyszerű sók

- **savanyú sók**

- a bennük lévő savmaradék vegyértéke nagyobb, mint a fémé; és (OH)gyököt tartalmaz
  - Például: NaHCO_3 ; KHCO_3 ; CaHPO_4
- többértékű savaknál az egyik vagy akár kettő hidrogén is kicserélődik fémre

Összetett sók

Összetett sók

- sók egyesülése során jönnek létre
- összetételük és viselkedésük alapján 3 félék

- kettős sók
  - Neutrális sók szigorúan megszabott arányú egyesülése útján keletkeznek
  - Csak szilárd halmazállapotban léteznek; a feloldáskor elbomlanak és az oldatban külön-külön viselkednek
  - Összetételük állandó
  - Például:
    - Kettős szulfátok: például: $\text{K}_2\text{Mg}(\text{SO}_4)_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$
    - Timsók: például: $\text{KFe}(\text{SO}_4)_2 \cdot 12\text{H}_2\text{O}$

Összetett sók

- **Izomorf sókeverékek**

- hasonló formát mutató neutrális sók tetszőleges arányban való egyesülése során keletkeznek
- csak szilárd halmazállapotban léteznek, oldódáskor komponensekre esnek szét
- az összetételük annak az oldatnak a függvénye, amiből kiválnak
- Például:

- **Komplex sók**

- egyszerű neutrális sók szigorú arányban történő egyesülése révén keletkeznek úgy, hogy az egyik alkotó elveszíti az eredeti tulajdonságát
- jól oldódó vegyületek
- összetételük állandó
- alkotórészeik: központi atom + ligandumok; koordinatív kötéssel
- Például:

Irodalmak

- Dr. Berecz Endre: Kémia műszakiaknak. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991
- Horváth Attila – Sebestyén Attila – Zábó Magdolna: Általános kémia, Veszprémi Egyetem, Veszprém, 1991
- Dr. Bot György: Általános és szerves kémia. Medicina, Budapest, 1987
- Dr. Németh Zoltán: Radiokémia. Veszprémi Egyetem, Veszprém, 1996
- Dr. Mészárosné dr. Bálint Ágnes (szerk.): Műszaki kémia. (pdf), SZIE Gépészmérnöki Kar, Gödöllő, 2008
- Csányi Erika: Oktatási segédanyag az építőkémia tárgyhoz. (pdf), BME

Köszönöm a figyelmet!